

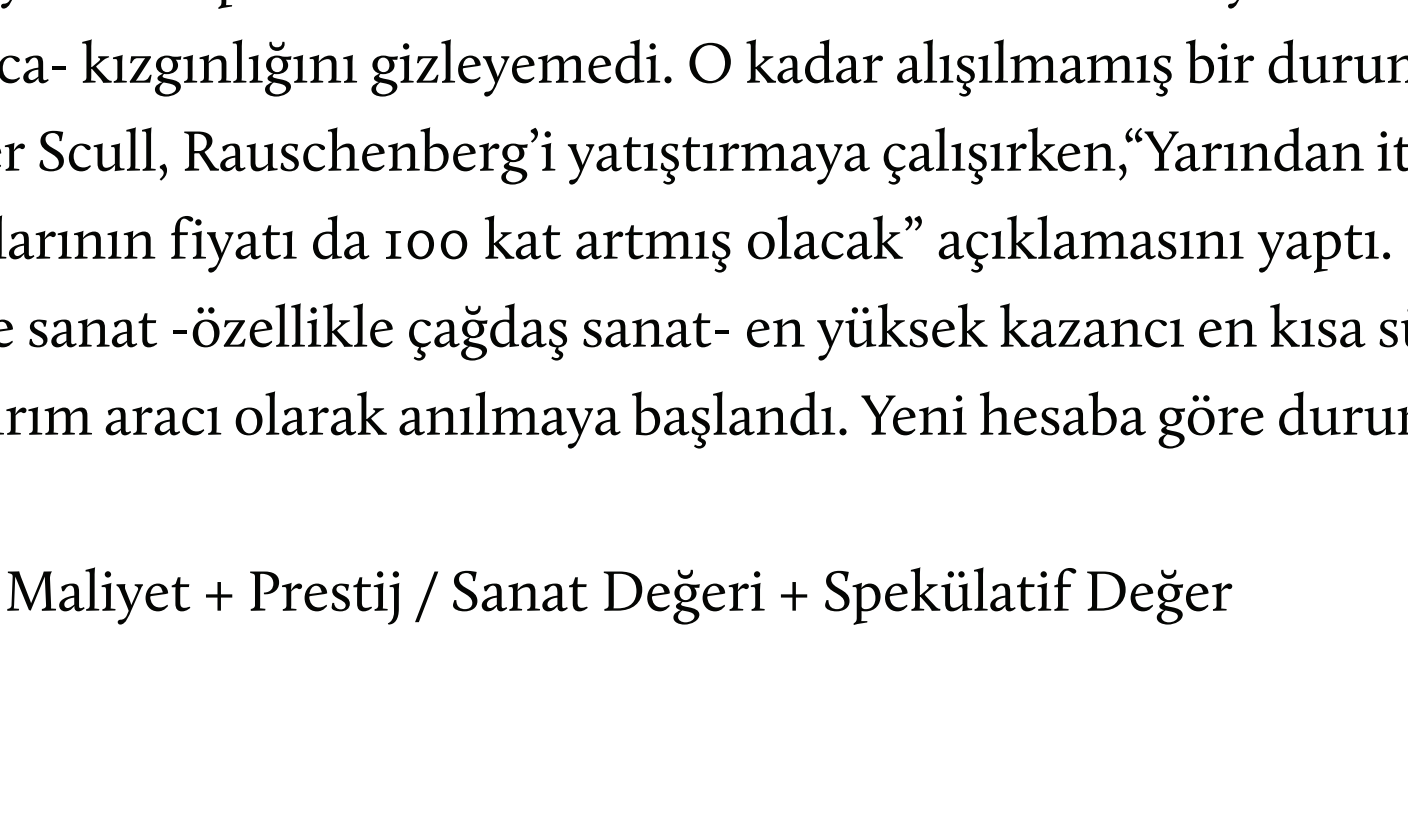
Metropolitan Müzesi, New York,
Relative Values / Göreceli Değerler Sergisi:
Mısır'a Kaçışta Mola, Jan Massys, 1540, tahta üzerine yağlı boya;
Azia Veronica, Flaman, 1525, yün, ipek, gümüslü iplik, goblen

Fiyat ve Değer: Spekülatif “Fark” SERDAR ARAT

1500'lerde, yukarıdaki resmin fiyatı 5 inek, yanındaki gobleninkiyse 52 inek ediyordu. Fark kolayca tahmin edebileceğimiz gibi malmaze ve işçilik gibi etkenlerden kaynaklanıyor; *fiyat* ve *değer* neredeyse eş anlamlı.

2000'lerde aşağıdaki Modigliani resmi 25, diğeri ise 118 milyon dolar. Aynı sanatçının iki benzer eseri arasında ve birkaç yıl içindeki bu *büyük* fark ise, spekülatif değerden kaynaklanıyor; fiyat, sanat değerinden apayrı seyredebiliyor. Finans sektöründe flip (al-sat) denilen kısa süreli spekülasyon dünya sanat piyasasına hızla hakim oldu ve olumsuz etkileri artık endişe verici boyutlara ulaştı.

Lunia Czechowska Siyahlar İçinde, Modigliani, 1919
 Tuval üzerine yağlı boya
 Bir Mavi Yastık Üzerinde Çıplak, Modigliani, 1916
 Tuval üzerine yağlı boya

New York Metropolitan Müzesi'ndeki “Relative Values / Göreceli Değerler” sergisi' 16. yüzyılda Kuzey Avrupa'da sanatın fiyatlandırılmasını konu alıyor (bu arada sergi devam ediyor, MET açılmak üzere). Kütatör E. Cleland fiyatları zamanın en istikrarlı birimi olan “sağmal ineğe” eşitleyerek, hem değişken para sistemlerini dengeleyen, hem de akılda kalan bir yol bulmuş. Serginin vardığı sonuçlardan sadece biri ise, 1500'lerde fiyatı belirleyen en büyük öğe, sanatçı olduğu şeklinde. Sergiden bir karşılaştırmayla örnekleyecek olursak: *Bir inek = 60 günlük vasıfsız işçilik*. Yani, yukarıdaki 5 ineklik resmin aynı zamanda 10 aylık vasıfsız işçilik değerinde olduğu anlamına geliyor. Resmin tamamlanma süresini düşününce, maliyetin de en büyük kısmı işçilik oluyor. Bazen *teknik ustalık değeri* eklenebiliyor -bir goblenin dokunmasındaki ince hüner gibi; kimi zaman da goblenin yüksek fiyatı nedeniyle ancak varlıklı evlerde görülebilmesi gibi *prestij değeri* ekleniyor. Çoğu sanatçı henüz bir “ilk yaratan”, özellikle de bir “dahi” konumunda görülmediği için hesap basit:

$$\text{Fiyat} = \text{Maliyet} = \text{Ustalık Değeri} + \text{Prestij} / \text{Sanat Değeri}^2$$

1973, bir dönüm noktası: Sotheby's New York'ta Robert-Ethel Scull koleksiyonu müzayede ile satışa sunuldu. Çağdaş eserlerden oluşan koleksiyon, müzayede sonunda 10 yıl içinde 100 kat değer kazanmış oldu. Müzayedeyi izleyen ve koleksiyonda yer alan sanatçılardan R. Rauschenberg, yapıtları müzeye verilmek yerine topluca satınla -kendisi de bu inanılmaz fiyat farkından pay alamayınca- kızgınlığını gizleyemedi. O kadar alışılmamış bir durumdu ki koleksiyoner Scull, Rauschenberg'i yadırtmış olacağı açıklamasını yaptı.

Böylece sanat -özellikle çağdaş sanat- en yüksek kazancı en kısa sürede sağlayan yatırım aracı olarak anılmaya başlandı. Yeni hesaba göre durum şu oldu:

$$\text{Fiyat} = \text{Maliyet} + \text{Prestij} / \text{Sanat Değeri} + \text{Spekülatif Değer}$$

Scull Koleksiyonu Müzayedesini, Sotheby's New York, 1973;
 Ethel ve Robert Scull, Andy Warhol, George Segal, James Rosenquist
 36 Kere Ethel Scull, Andy Warhol, 1963
 Tuval üzerine serigrafi, akrilik

2018'de global ciro sıralamasında önde gelen ilk 3 sektör çok çarpıcı¹:

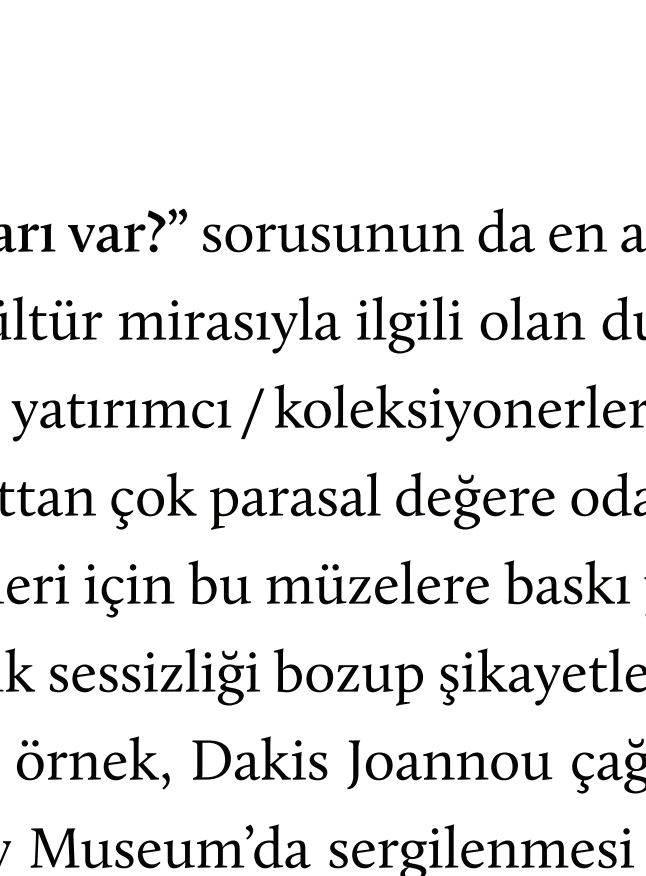
- 1- Uyuşturucu – 500 milyar dolar
- 2- Silah – 90 milyar dolar
- 3- Sanat – 70 milyar dolar

Uyuşturucu ve silah ticaretlerinin oldukça büyük riskleri düşünülürse, sanatın ilk iki alana kıyasla *en az riskli* yatırım alanı olduğu kesin. Bunu mümkün kılan nedir ve durum böyleyse peki neden tüm yatırımlar sanata kaymıyor? Bir eser, sanatçı elinden çıkıp müzelere ait olana dek değerli ve koleksiyonlar için çoğunlukla da aynı sırayla dört ayrı elden geçiyor: galerici, koleksiyoner, müzayede evi ve müze. Günümüzün 1500'lerle kıyaslanamayacak kadar katmanlı ve karmaşık yapısında ayakta kalabilmek ve ilerleyebilmek, çoğu sanatçı için ancak galeri ve koleksiyoner katkısıyla gerçekleşebiliyor. Alıp-satmanın çok ötesinde, uzun vadeli inanç, sabır ve destek; yani değer katkısıyla sanatçının ayakta kalması sağlanabiliyor. Galerici ve koleksiyoner ilişkisiyle oluşan fiyatın içinde sanat değerinin en tutarlı biçimde yansıtıldığını söylemek mümkün. Müzayede ortamı ise fiyat-değer dengesinden bağımsız işleyip, aynı eseri bugün rekor, yarın kelepir fiyatla satabildiği için *al-sat*çılığın en hakim olduğu alan.

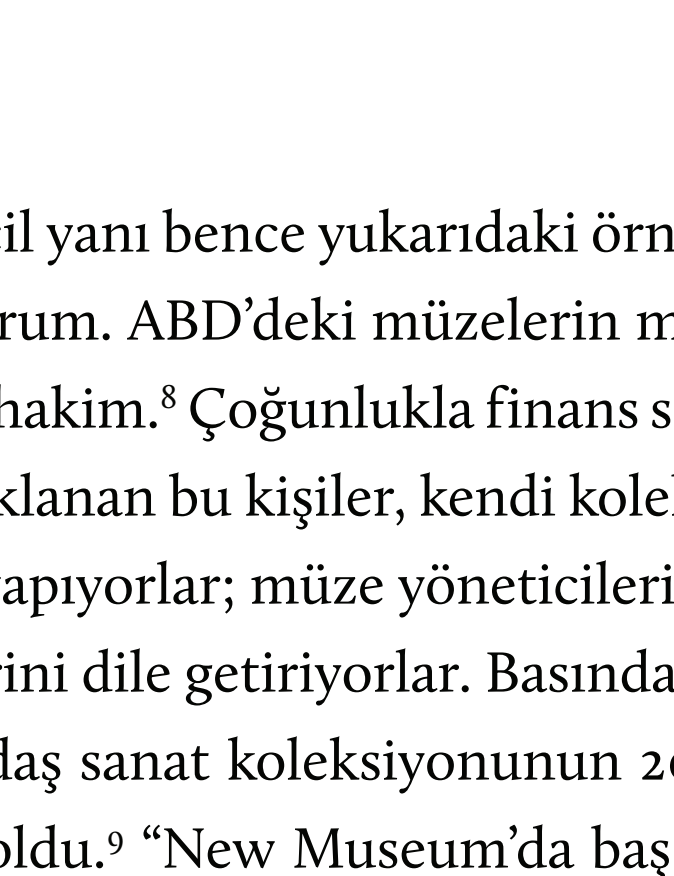
Dünya sanat piyasası, yasal düzenlemeyle kontrol edilmeyen, “halkı etkilemiyor” düşüncesiyle devlet ve siyaset organlarının uğraşmadığı tek meşru piyasa. Bu serbestlik ortamının en üst düzeyindekiler de bir gizlilik ve ayrıcalık ortamı yaratarak hem arzı, hem talebi büyük ölçüde kontrol edebilmekte ve spekülatif fiyat artışını koruyabilmekteler; en azından şimdiye kadar böyle oldu. Gizlilik ve ayrıcalık, “neden tüm yatırımlar sanata kaymıyor?” sorusunu da cevaplıyor. Yıllık ciro 1 milyar dolar olan Hauser & Wirth gibi galerilerden eser almak, son derece ayrıcalıklı bir kulübe üye olmaya kalkmak gibi bir duruma eşdeğer.

Bekleme listelerine konulup, koleksiyoner olarak ciddiyetiniz, koleksiyonunuzdaki eserlerinizin önemi, mütevellisi olduğunuz müzelerin konumu gibi değerlendirilmelere tabi tutulmak pekala mümkün. Yani aslında piyasanın en üst düzeyini daraltıp, talebi artırıp arzı kısıtlayan uygulamalar bunlar. Müzayedelerde de benzeri bir durum var; alıcı-satıcı-müzayede evi komisyonları, vergi ve ücretler hesaplanınca bir eser müzayedeye giriş-çıkışından kâr edilebilir tek fiyatın en az %80 oranında artış gerektiriyor (ABD'de). Bu da çok sayıda eseri piyasadan suni olarak uzak tutuyor.

Bilgiler ise ya WikiLeaks gibi kaynaklardan sızıyor ya da tesadüfler sayesinde ortaya çıkıyor. İsviçreli Yves Bouvier sanat nakliyecisi, Free-Port kurucusu aynı zamanda Rus milyarder Dmitry Rybolovlev'in sanat danışmanı. Kendisi, Rybolovlev'in koleksiyonu için satın alacağı her eserin fiyatı üzerinden %2 komisyon alma anlaşması yapmış⁵.

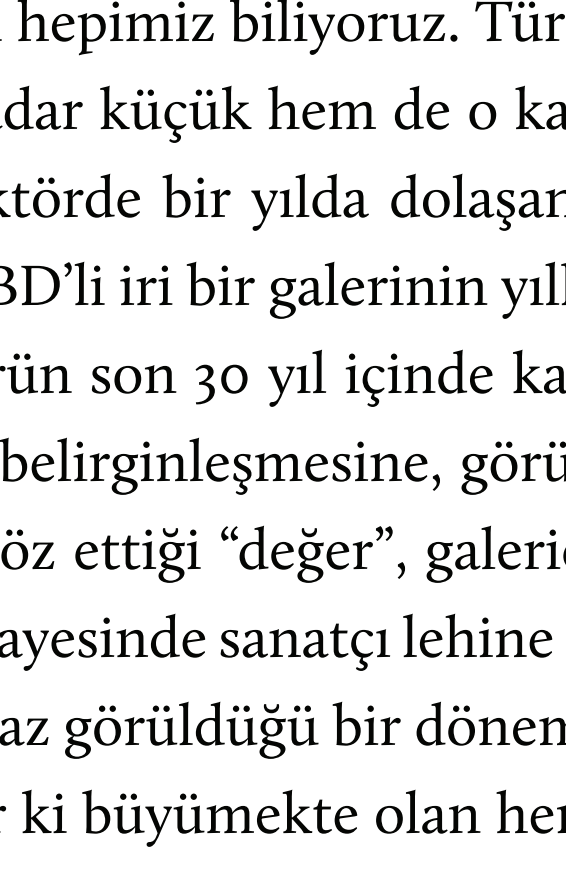
Dmitry Rybolovlev

Yves Bouvier

Danışman Bouvier'in avantajı, gizlilik ortamında hangi koleksiyonerin elinde hangi eserlerin olduğunu iyi bilmesi. Bu eserlerin çoğu free-port⁶ denilen, vergiden, devlet elinden ve gözden uzak depolarda saklandığı için, bu işin içinde olmanın bir avantajı da bu. Danışman, yukarıdaki Modigliani resmini (*Bir Mavi Yastık Üzerinde Çıplak*) 2012'de koleksiyoner Rybolovlev için 118 milyon dolara satın alıyor. Bir süre sonra Rybolovlev, bulunduğu bir toplantıda tesadüfen“...bir Modigliani sattık...” sözlerini duyunca, yaklaşıp “Hangi Modigliani” diye soruyor. Kendi resmi olduğunu öğrenince de çocuk heyecanı ve saflığıyla “Kaça sattınız?” diyor; cevap 93 milyon dolar. Yani, öyle bir gizlilik ki resmin asıl satıcı, alıcı ve fiyatı kimse tarafından tam olarak bilinmiyor ve danışman Bouvier kendi biçiminde fiyata 25 milyon dolar ekleyebiliyor; tabii ki koleksiyoner Rybolovlev'in bu fiyatı verebileceğini ve sanat değerinden çok prestij değerini satın aldığını bildiği için.

Al-sat çılgınlığı: Mahkemelik olmalarının tek sebebi bu değil. Danışman Bouvier, 2013 yılında *Salvator Mundi*, *Leonardo Atölyesi* resmini de Rybolovlev için 127 milyon dolara satın alıyor. Modigliani skandalının ardından araştırılınca, aslında 77 milyon dolara alıp 50 milyon fark ekledikten sonra Rybolovlev'e sunduğu ortaya çıkıyor. Dört yıl sonra, komedileşen bir gelişmeyle koleksiyoner Rybolovlev aynı resmi müzayede rekoru kıran 450 milyon dolara satıyor. Yani “benden 50 milyon fazla ald” iddiasıyla danışmanı Bouvier'i mahkemeye verdikten sonra aynı resimden 273 milyon kazanyor (50 milyon da müzayede evinin komisyonu). *Salvator Mundi*'nin fiyat tarihçesinde sanat değerini yansıtabilecek tek fiyatın 75 milyon dolar olduğu söylenebilir. Bu fiyat resmin ağır restorasyon geçirdiği ve Leonardo'nun elinden olma ihtimalinin çok zayıf olduğu düşünülürse, aslında yüksek bir fiyat. Galerici Robert Simon, önceki ve riskle bu eseri 2005 yılında bir mülk satışından 10 bin dolara satın alıyor ve tam sekiz yıl boyunca restorasyonu, araştırılması ve sergilenmesi için çalışan sanat dünyasındaki konumuna ulaşmasını sağlıyor; yani, değer katıyor. Bouvier gibi araçların ve Rybolovlev gibi yatırımcı / koleksiyonerlerin al-satları ise yalnızca fiyatı artırıyor.

2017 \$450 milyon
 2013 \$127 milyon
 2013 \$75 milyon
 2005 \$10 000
 1958 \$60

Salvator Mundi, Leonardo Atölyesi, 1500
 Tahta üzerine yağlı boya

İzlandalı sanatçı Steinunn Thórarinsdóttir 2007, New York Katonah Museum'daki sergisinin açılışında, bir ara yalnız kaldığımızda, hala hayretler içinde o sabahki bir olayı benimle paylaşmak istedi. Önemli bir koleksiyoner heykelleri beğendiğini, benize danışmanını gerçekleştirmesi için Stella'ya temsil eden iki galeriden -Marian Boesky ve Dominique Levy- yaklaşık 200'er bin dolar katkı yapmaları istenince, galericiler de kutsal gizliliği bozup bu tür istek ve baskıların giderek yaygınlaştığını dile getirmeye başladılar.

“Zararlar” listesi uzun: Free- Port'larda gözden ve değerlendirmeden uzak kalan eserlerin artması, buraların maddi-hukuiki-gizlilik avantajlarından yararlanmak isteyen koleksiyonerlerin dünya sanat “yıldızlarına” kayması ve büyük bir sanatçı kesimi için desteğin zayıflaması, genç sanatçıdan “yıldızlaştıktan sonra” ticari başarısının devamı için “aynı tür” eserler beklenmesi ve olgunlaşma sürecinin kösteklenmesi, müzayedelerin fiyat-değer dengesini bulandırıp piyasada tutarsızlık yaratması, suni fiyat artışının müzelerin satın alma kapasitesini iyice azaltması ve inanılmaz spekülatif kazançların sahteciliği hepten körüklemesi, zararlar listesinde yer alan konulardan sadece birkaçı.

1980'lerde -henüz genç bir sanatçıyken- hakim olan değerler beni hiç abartısız “ayakta tuttu”. Aynı durumdaki genç bir sanatçının 2020'lerde ayakta kalabilmesi bence mümkün değil. ABD'de kök salıp dünyaya yayılan olumsuz uygulamaları Türkiye'de önleyebilmek hala mümkünse, bunu sağlamak hepimizin öncelik ve değer yargılarına bağlı.

Son Söz

HALDUN DOSTOĞLU

Serdar Arat'ın yukarda yer alan yazısında dile getirdiği ABD sanat sahnesinin mevcut dinamikleri, Türkiye'de henüz ABD'deki kadar gelişmiş değil. Sebebinin hepimiz biliyoruz. Türkiye sanat sahnesi hem ABD ile kıyaslanamayacak kadar küçük hem de o kadar derin değil; hatta henüz çok genç sayılır. Tüm sektörde bir yılda dolaşan toplam para miktarı Arat'ın yazısında sözü geçen ABD'li iri bir galerinin yıllık cirosu kadar bile olmayabilir.

Sektörün son 30 yıl içinde kat ettiği yol ve gelişme, alan içindeki oyuncuların da belirginleşmesine, görünür olmasına hatta gelişmesine fırsat tanıdı. Arat'ın söz ettiği “değer”, galerici-koleksiyoner ilişkisinin sağlıklı, ahlaklı gelişmesi sayesinde sanatçı lehine oluştu ve “değer” üzerinde spekülasyonun henüz çok az görüldüğü bir dönem yaşandı.

Ne var ki büyümekte olan her sektörde sıkça rastlandığı gibi Türkiye sanat piyasasında da kirlenme emareleri belirmeye başladı. Denetimin hiç olmadığı bu alana yeni girmekte olan spekülatör, *al-sat*çı ve müzayedecilerin 40 yıldır yerleşmiş bulunan güveni ve “değer” sistemini sarsmaya yönelik girişimleri, spekülatif hamleleri ve diğer yandan önu alınamayan sahte resim piyasasıyla birlikte alanın kirlenmeye başladığını gözlemliyoruz.

Bu kirlenmenin önüne geçmek, tüm alanı korumak ve değerlere sahip çıkmak ise galerici, koleksiyoner, sanat kurumları, müzeler ve sanatçılar arasındaki sağduyulu ve sağlıklı işbirliğiyle mümkün olacaktır.

[1] Relative Values, Metropolitan Museum, NY, 2019.

[2] Prestij değeri / Sanat değeri birbirinden ayrı ölçülemeyeceği için bir arada.

[3] How the Scull Sale Changed the Art Market, Artsy, April 26, 2017.

[4] Art Basel & USB Report, 2018; Sipri-Stockholm International, 2018; Talking Drugs, Report; Global Drug Trafficking Market Worth Half a Trillion Dollars, Avinash Tharoor, 21 April 2017; TEFAF Report, 2012.

[5] The Bouvier Affair, The New Yorker, February 8, 2016.

[6] Free-Port'larda o kadar çok sanat eseri var ki, “Art-Port” deyimi kullanılmakta; The Dubai Effect, Art in America, January 2019.

[7] Rybolovlev'in konuştuğu kişi resmi satan koleksiyoner Steve Cohen'in sanat danışmanı Sandy Heller.

[8] How the Superrich Overtook the Museum World, The New York Times, December 14, 2019.

[9] Skin Fruit, New Museum, NY, 2010.

[10] Art Moralists, New York Magazine, October 30, 2009; Some Object as the Museum Shows Trustee's Art, The New York Times, November 10, 2009.